

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovu člana V stav 4. Aneksa 8. Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 2. do 8. marta 2004. godine, donijela je

ODLUKU

I

Istorijsko područje – nekropola sa stećcima Kalufi u Krekovima proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik obuhvata nadgrobne spomenike-stećke i grobove ispod njih, a nalazi se na zemljištu označenom kao k.č. br. 47, 86/1, 86/2 i 112, k.o. Krekovi, opština Nevesinje, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik primjenjuju se mjere zaštite utvrđene Zakonom o sprovođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika ustanovljene u skladu sa Aneksom 8. Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 9/02).

II

Vlada Republike Srpske dužna je da obezbijedi pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Vlada Republike Srpske dužna je da obezbijedi sredstva za izradu i sprovođenje potrebne tehničke dokumentacije za konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljem tekstu: Komisija) utvrdiće tehničke uslove i obezbijediti finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione table sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

U cilju trajne zaštite utvrđuje se sljedeće:

I stepen zaštite primjenjuje se na prostoru definisanom u tački I stav 2. ove odluke. U tom prostoru primjenjuju se sljedeće mjere zaštite:

- dozvoljeni su samo istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi, uključujući i one koji imaju za cilj prezentaciju spomenika, uz odobrenje ministarstva nadležnog za prostorno uređenje u Republici Srpskoj (u daljem tekstu: nadležno ministarstvo) i stručno nadziranje nadležne službe zaštite naslijeđa na nivou Republike Srpske (u daljem tekstu: nadležna služba zaštite);

- zona je potencijalno arheološko nalazište, te stoga nije dozvoljeno izvođenje bilo kakvih radova na pomjeranju stećaka i iskopu grobova;
- nisu dozvoljeni radovi koji bi na bilo koji način uticali na izmjenu područja i ugrožavanje nekropole;
- prostor spomenika biće otvoren i dostupan javnosti i može da se koristi u edukativne i kulturne svrhe;
- nije dozvoljeno odlaganje otpada.

Vlada Republike Srpske dužna je posebno da obezbijedi istraživanje uzroka oštećenja i ispitivanje mogućnosti sanacije stećaka.

Utvrđuje se **zaštitni pojas** širine 100 m od granica u kojima se nalazi nacionalni spomenik. U tom prostoru primjenjuju se sljedeće mjere zaštite:

- nije dozvoljena izgradnja, niti izvođenje radova koji bi mogli uticati na izmjenu područja i promjenu pejzaža;
- nije dozvoljeno obavljanje radova na infrastrukturi osim u izuzetnim slučajevima, uz odobrenje od strane nadležnog ministarstva i stručno mišljenje nadležne službe zaštite;
- nije dozvoljeno odlaganje otpada.

IV

Stavljaju se van snage svi sprovedbeni i razvojni prostorno - planski akti koji su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

V

Svako, a posebno nadležni organi Republike Srpske, gradske i opštinske službe suzdržaće se od preduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu da oštete nacionalni spomenik ili da dovedu u pitanje njegovu zaštitu.

VI

Ova odluka dostaviće se Vladi Republike Srpske, nadležnom ministarstvu, nadležnoj službi zaštite i opštinskim organima uprave nadležnim za poslove urbanizma i katastra, radi sprovođenja mjera utvrđenih u tač. II-V ove odluke i nadležnom opštinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresovanim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Prema članu V, stav 4. Aneksa 8. Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

IX

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objaviće se u «Službenom glasniku BiH».

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.

Predsjedavajuća Komisije

Ljiljana Ševo

Broj:05.2-2-21/04-6
2. marta 2004. godine
Sarajevo

Obrazloženje

I – UVOD

Na osnovu člana 2. stava 1. Zakona o provedbi odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8. Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za šta ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Komisija je na sjednici održanoj od 1. do 2. jula 1999. godine donijela odluku o stavljanju **istorijskog područja - nekropola sa stećcima Kalufi u selu Krekovi, opština Nevesinje** na Privremenu listu nacionalnih spomenika BiH, pod rednim brojem **447** i nazivom Nekropola stećaka Krekovi-Mijatovci. U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovu člana V, stav 4. Aneksa 8. i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila sprovođenju postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

II - PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju izvršen je uvid u:

- dokumentaciju o lokaciji imovine i sadašnjem vlasniku i korisniku dobra,
- kopiju katastarskog plana i zemljišnoknjižni izvadak,
- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije, podatke o eventualnim oštećenjima u toku rata, podatke o eventualnim intervencijama na restauraciji ili drugoj vrsti radova na dobru, itd.,
- sadašnje stanje dobra,
- istorijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru.

Na osnovu uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Istorijsko područje – nekropola sa stećcima Kalufi u selu Krekovi nalazi se na k.č. 47, 86/1, 86/2 i 86/3, k.o. Krekovi, u Krekovima, opština Nevesinje, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.

Nevesinjsko polje se pruža u pravcu sjever-jug, SZ-JI, u dužini od 23 km, a širine oko 7,5 km. To je prirodni žlijeb nastao vertikalnim slijeganjem terena između planine Crvnja (1921 m) na istoku i Veleža (1969 m) na zapadu. Nadmorska visina je oko 850 m. Na sjevernoj strani se otvara put prema dolini gornje Neretve, a na jugu preko doline Bregave prema donjoj Neretvi.

Selo Krekovi se nalazi na obroncima na južnom podnožju planine Crvanj. U tom području se nalaze i veća sela u Nevesinjskom polju. Kroz ili pored njih prolazila je trasa glavne antičke komunikacije koja je povezivala dijagonalno ovaj dio polja od jugoistoka ka sjeverozapadu, a na nju je nalegla i sadašnja cesta. Selo Krekovi i nekropola Kalufi iznad sela su malo izmaknuti istočno od pomenute trase. Do Krekova se dolazi lokalnim putem iz Kifinog Sela.

Istorijski podaci

Nevesinjsko polje je od praistorije, preko antike i srednjeg vijeka, zbog nemogućnosti prolaza kanjonom Neretve od Konjica do Salakovca (sjeverno od Mostara), bilo vrlo važno saobraćajno područje, jer se preko njega odvijao saobraćaj s jadranske obale u unutrašnjost. To je danas ekstenzivno naseljeno područje sa dobrim uslovima za uzgajanje stoke. Oko 1/3 zemljišta u polju je obradivo.

Veći broj praistorijskih naselja gradinskog tipa sa suhozidnim utverdama nalazi se uz praistorijsku komunikaciju (u Biogradu, Bojištima, Nevesinju /Jezdoška gradina/, Presjeci, Luci, Slatu, Podgrađu i dr.) i uz prilazne puteve (u Jaseni Runjeva glavica, Udrežnju, Trusini, Brataču, Zalomu i Lukavcu). U mnogima od njih kasnije su nastala i antička naselja, čiji su ostaci konstatovani u Udrežnju, Biogradu, Zovom Dolu, Lukavcu, Kifinu Selu (Drenovik), Postoljanima, Presjeci, Luci i Zaboranima. Svi putevi iz Gatačkog polja (preko Zaloma), Uloga i Kalinovika (preko planine Morine), te Blagaja i Stoca (preko Trusine) sticali su se kod vrela Drenovik u Kifinu Selu. U Drenoviku, s obje strane Zalomke, razvilo se najveće rimskodobno naselje na Nevesinjskom polju. Iz srednjeg vijeka u Drenoviku se nalazi nekropola 124 izbrojana stećka (Bojanovski, 1988., 106-107; Bešlagić, 1971., 384 pod Kifino Selo).

U Ljetopisu popa Dukljanina pominje se župa Nevesinje (Netusigne, Netusini) koja je pripadala Podgorju (Vego, 1957., 81; Dinić, 1978., 229), a sve skupa je bilo dio Huma, kasnije Hercegovine. Humska zemlja je priznavala vrhovnu vlast srpskih vladara Nemanjića od početka XIII do skoro polovine XIV vijeka. U najstarijim zvanično vođenim spisima dubrovačkog Notarijata i Kancelarije, iz 1278. godine, pominje se tvrgovina robljem iz raznih bosanskih i hercegovačkih mjesta, a među ostalim i iz Nevesinja (Kovačević Kojić, 1978., 25, napomena 40).

Od 1303. do 1306. godine gospodar župe Nevesinje je bio Konstantin Nemanjić, sin srpskog kralja Milutina. U to vrijeme pojavljuje se na istorijskoj pozornici vojvoda Poznanj Purčić. On je kasnije, 1327. godine, bio svjedok, zajedno sa braćom, na poveljama Stjepana II Kotromanića, sa titulom "vojvoda i župan od Zagorja i Nevesinja". Istovremeno je bio i podanik kralja Dušana. Purčići su vlastela koja je prešla na stranu Bosanaca kad su ovi počeli prodirati u dolinu Neretve (Dinić, 1967.,40). U to doba, 1391. godine,

zapisan je jedan usamljeni slučaj da domaći čovjek iz Nevesinja postaje dubrovački građanin (Kovačević-Kojić, 117).

Od 1347. godine, kada su potpala pod bosansku vlast za vladavine bana Stjepana II Kotromanića, a naročito u prvoj polovini XV vijeka, mjesta iz Nevesinjskog polja se često pominju u dokumentima u Dubrovniku: Konac Polje, Sileno in Nevesigne, Nevesigne de Tucepe, campo Nevesigne, in Nevesinje in Postolach, de Vrangodol de Nevesigne. Podaci se javljaju u vezi sa pljačkom, službom, prodajom roblja, ili sitnom i pojedinačnom dovozu robe (Kovačević-Kojić, 1978., 114, 117-120).

Od kraja XIV vijeka do 1404. godine Nevesinjem vladaju Sankovići. Na sjevernom kraju Nevesinjskog polja, u maloj župi Konac polje, koja je graničila sa župom Kom, u selu Zaborani, Sankovići su imali plemenitu baštinu i dvor. Preko Konac polja je vodio put iz Nevesinjskog polja na sjever ka gradu Komu i dalje preko Boraka na Konjic. Porodična nekropola Sankovića je u obližnjem selu Biskupu kod Glavatičeva u Komskoj župi (Vego, 1957., 149).

Sandalj Hranić je slomom porodice Sankovića 1404. godine proširio vlast i nad ovim područjem. Godine 1406. boravio je u Nevesinju (Dinić, 1978., 185, nap. 24), kada je uveo i carinu na Konac polju (Vego, 1957., 51). Još u prvoj deceniji XV vijeka cijela župa se naziva Nevesinje, dok se mjesto Nevesinje pominje u dubrovačkim arhivskim spisima tek 1429. godine, a 1435. godine pominje se i glavni župski grad - utvrđenje Vjenačac (Vinačac) sa podgrađem. Ranije i češće se pominje Podbiograd, podgrađe grada Biograda u župi Nevesinje, ali se navodi kao selo. Vinačac se nalazio iznad sela Udrežja (Vego, 1957., 80-81, 125; Kojić-Kovačević, 117-118). Grad Vjenačac se pominje među posjedima hercega Stjepana u poveljama iz 1444., 1448., 1454. godine (Dinić, 1978., 204). Jedna od rijetkih zajednica pripadnika Bosanske crkve na teritoriji srednjovjekovnog Huma zabilježena je oko Nevesinja, tj. u Konac polju (Ćirković, 1964., 320).

Osmanlije su zauzele Nevesinje između 1465. i 1466. godine. Do 1468. godine Nevesinje je granica oblasti hercega Vlatka koje su se završavale negdje na Trusini, dok je Nevesinjsko polje pod osmanskom vlašću (Dinić, 1978., 262). U jednom aktu Dubrovačkog arhiva iz 1469. godine pominje se Husein vojvoda u Nevesinju.

U Poimeničnom popisu sandžaka vilajeta Hercegovina iz 1468/9. godine popisana su mnoga mjesta na području Nevesinjskog polja poznata i iz srednjeg vijeka, ili u kojima se nalaze nekropole stećaka: Živanj, Seljani, Kruševljani, Luka, Kljuni, Kovačići, Bijenja, Postoljani, Bojište, Nevesinje, Žiljevo, Čanje, Rast, Biograd, Bratač, Drežanj, Grabovica, Podgrađe, Slato i Udbina. Među njima nema Krekova, iako se u njima nalazi najveća nekropola stećaka, kako u Nevesinjskom polju, tako i druga po veličini područja prostiranja stećaka (prva je u selu Cetini u Dalmaciji sa 700 spomenika).

2. Opis dobra

Nekropola Kalufi najveća je nekropola stećaka u Bosni i Hercegovini. Broji 462 stećka, od čega 295 ploča, 150 sanduka, 3 sljemenjaka i 14 antičkih spolija u sekundarnoj upotrebi. Prostire se na površini od oko 18000 m². Stećci su klesani od krečnjaka boljeg kvaliteta, većinom pravilno oblikovani, ali ima primjeraka slabije obrade i čak amorfni.

Osnovna orijentacija spomenika je zapad-istok, tj. sa otklonom sjeverozapad-jugoistok prema prirodnom pružanju terena. U pravcu sjever-jug, tj. sjeveroistok-jugozapad, orijentisano je svega 7 stećaka.

Ukrašeno je 14 ploča, 28 sanduka, 2 sljemenjaka, ukupno 44 spomenika.

Popis ukrašenih stećaka

1. Sanduk – na vodoravnoj strani mač.
2. Visoki sanduk - na vodoravnoj strani mač.
3. Ploča - na vodoravnoj strani mač.
4. Ploča – na vodoravnoj strani traka koja označava dvostruki grob.
5. Sanduk – na južnoj bočnoj strani polumjesec, a na sjevernoj bočnoj strani štit sa mačem.
6. Sanduk – na vodoravnoj strani štit sa mačem, a na istočnoj bočnoj strani tordirani vijenac.
7. Sanduk na postolju - na vodoravnoj strani tordirani vijenac.
8. Sanduk - na vodoravnoj strani mač i tordirani vijenac.
9. Visoki sanduk na postolju - na južnoj bočnoj strani štit sa mačem, a na sjevernoj bočnoj strani konj.
10. Sanduk na postolju – na vodoravnoj strani štit sa mačem.
11. Prevaljen sanduk na postolju – na vodoravnoj strani štit sa mačem.
12. Sanduk - na vodoravnoj strani tordirani vijenac.
13. Visoki sanduk na postolju - na vodoravnoj strani tordirani vijenac, na sjevernoj bočnoj strani scena: jahač i ženska figura koja drži uzde. Na zapadnoj čeonj strani nazire se figura muškarca sa kopljem.
14. Prevaljen sljemenjak na postolju – na vidljivoj bočnoj strani je ukrasni motiv štapa.
15. Ploča – na vodoravnoj strani su dva naporedo postavljena tordirana vijenca.
16. Sanduk – na vodoravnoj strani prikaz mača.
17. Sanduk – na vodoravnoj strani prikaz mača.
18. Sanduk – na vodoravnoj strani su dva motiva: štit sa mačem i rozeta u tordiranom vijencu.
19. Ploča – na vodoravnoj strani je rozeta.
20. Sanduk – na vodoravnoj strani je bordura od povijene lozice sa trolistovima.
21. Prevaljen visoki sanduk sa postoljem. Na svim uspravnim stranama ima friz od povijene lozice, a ispod njega stilizovane arkade.
22. Sanduk – na vodoravnoj strani tordirani vijenac.
23. Sanduk – na vodoravnoj strani je štit sa dvije kose prečke, a ispod njega je mač.
24. Ploča – na vodoravnoj strani traka.
25. Sanduk (skliznuo) – na vodoravnoj strani motiv polumjeseca.
26. Ploča (skliznula na put) – na vodoravnoj strani traka.
27. Sanduk – na vodoravnoj strani jače istaknut plastični krug.
28. Utonula ploča – na vodoravnoj strani motiv polumjeseca.

29. Utonula ploča – na vodoravnoj strani urezan krst.
30. Dugačak i uzak sanduk - na vodoravnoj strani urezan je antropomorfni krst.
31. Sanduk – na vodoravnoj strani su motivi polumjeseca i rozete.
32. Sanduk – na vodoravnoj strani je motiv mača.
33. Nagnuti sanduk – na vodoravnoj strani prikaz mača.
34. Ploča – na vodoravnoj strani prikaz mača.
35. Ploča – na vodoravnoj strani urezan mač.
36. Ploča – na vodoravnoj strani tri poveće plastične polujabuke.
37. Ploča – na vodoravnoj strani dvije poveće plastične polujabuke.
38. Sanduk – na vodoravnoj strani motiv mača.
39. Ploča – na vodoravnoj strani je stilizovan krst čiji se uspravni krakovi završavaju motivom sidra.
40. Ploča – na vodoravnoj strani je stilizovan krst sa dva poprečna kraka. Gornji uspravni krak završava se motivom sidra. Ispod krsta su dva kružića i polumjesec.
41. Sanduk – na vodoravnoj strani su prikazi figure muškarca, štita sa mačem i polumjesec.
42. Visoki sljemenjak – na vrhu uspravnih strana ima friz u obliku obične plastične vrpce.
43. Djelimično okrnjen visoki sanduk. Na istočnoj, zapadnoj i sjevernoj strani je friz od povijene lozice sa trolistovima. Na zapadnoj čeonj strani, ispod friza, je urezana scena lova na jelena, uokvirena tordiranom trakom. Na istočnoj čeonj strani je urezan veliki štit, a ispod njega mač. Na štitu je kosa pruga i polumjesec. Na sjevernoj bočnoj strani, uokvirena tordiranom trakom, je urezana scena turnira sa 4 viteza konjanika. Na južnoj bočnoj strani su dvije horizontalno postavljene scene. Dijeli ih tordirana traka. U gornjem dijelu je urezana scena mješovitog kola. Donja scena prikazuje dvoboj vitezova na konjima. Između njih stoji žena koja pridržava uzde oba konja. Iza vitezova je po jedna muška figura sa kopljem.
44. Sanduk – na vodoravnoj strani je urezan motiv mača.*

Ukrasi na nekropoli Kalufi su ograničeni na nekoliko motiva kao što su: statusni motivi - mač, štit kao heraldički znak, mač i štap; od simboličnih motiva - rozeta, polumjesec, plastične polujabuke i krst: obični, sa dvostrukim poprečnim krakom ili sidrom na završecima krakova, i antropomorfni. Od dekorativnih motiva ponavljaju se tordirani vijenci i krugovi. Zastupljene bordure na nekoliko spomenika su u vidu tordirane trake ili povijene lozice sa trolistovima. Raspored motiva je vrlo pojednostavljen. Najčešće se javljaju na vodoravnoj strani ploča ili sanduka, sami, a ponekad u kombinaciji najviše da dva do tri motiva.

Arhitektonski motiv se javlja na jednom sanduku čije su sve uspravne plohe ukrašene "saracenskim" arkadama.

Ljudske figure pojavljuju se na 2 spomenika: br.13i 41- muška figura sa štitom i mačem. Najukrašeniji je sanduk br. 43 sa nekoliko urezanih scena: turnir, dvoboj, kolo i lov.

Antički komadi se nalaze na istočnom rubnom području nekropole. Zastupljeni su 1 cipus, 7 ploča sa žljebovima, blokovi sa rupama za klanfe ili

* Stećci označeni brojem 43 i 44 nalaze se u Vojnom muzeju u Beogradu od 1960. godine (Bešlagić, 1962., 43-45).

za olovo i ploče sa oštećenim profilima. Ne zna se tačno odakle su svi ti dijelovi dovučeni ni kakvim su zgradama pripadali. Antičko porijeklo se može odrediti na osnovu preciznog rada i rimskih mjera (Sergejevski, 1948., 56-57, spomenici br. 14 - 27).

Nekropola Kalufi se po odabiru i obradi ukrasnih motiva uklapa u ostale nekropole Nevesinjskog polja, ali i mnogo šire, u nekropole na području istočne Hercegovine XIV i XV vijeka. Kako se u blizini nalazi i mala nekropola Rajkov kamen sa krstačom, a krstača ima i na nekoliko lokaliteta u Nevesinjskom polju, nekropola u Krekovima je vjerovatno služila kao aktivno groblje i početkom XVI vijeka.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju izvršen je uvid u akte o zaštiti dobra i utvrđeno je da lokalitet nije stavljen pod zaštitu do 1992. godine.

Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Republike Srpske, rješenjem broj 177 od 15. oktobra 1999. stavio je nekropolu u Krekovima u status prethodne zaštite.

Istorijsko područje - nekropola sa stećcima Krekovi, opština Nevesinje, nalazi se na Privremenoj listi nacionalnih spomenika, pod rednim brojem 447 i imenom Nekropola stećaka Krekovi-Mijatovci.

Prostornim planom Republike Bosne i Hercegovine do 2002. godine valorizovan je u zbirnom popisu svih nekropola na području Nevesinjskog polja u III kategoriju.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Š. Bešlagić je u 1957. godine obišao područje opštine Nevesinje i započeo obradu nekropola na toj teritoriji. Između 1964. i 1966. godine završio je posao i rezultate objavio u Našim starinama XIII, 1972. godine.

Godine 1960. stećci označeni brojem 43 i 44 preveženi su u Vojni muzej JNA u Beogradu.

Nisu vršeni restauratorsko-konzervatorski radovi.

5. Sadašnje stanje dobra

Uvidom na licu mjesta ustanovljeno je sljedeće:

veći broj spomenika strada od atmosferilija, a mnogi su utonuli u zemlju. Nekoliko primjeraka visokih sanduka i sljemenjaka je prevaljeno. Neke ploče i sanduci su okrnjeni i raspucali, a ploče su i prelomljene na dva i više komada. Nasred nekropole, blizu spomenika br. 21, vide se tragovi paljenja smeća. U odnosu na stanje šezdesetih godina XX vijeka, stećci su još više obrasli lišajevima, tako da se danas ukrasi na pojedinim stećcima jedva prepoznaju. Na spomenicima br. 16 i 17 u novije vrijeme su urezane linije oko ukrasnih motiva - mačeva i nečiji inicijali.

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterijume za proglašenje dobara nacionalnim spomenicima (Službeni glasnik BiH", br. 33/02 i 15/03), Komisija je donijela odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijumima:

A) Vremensko određenje

XIV do XVI vijek

C) Umjetnička i estetska vrijednost

- i. Kvalitet obrade
- ii. Kvalitet materijala
- iii. Proporcije
- v. Vrijednost detalja

D) Čitljivost (dokumentarna, naučna i obrazovna vrijednost)

- iv. Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru

E. Simbolička vrijednost

- ii. Sakralna vrijednost
- iii. Tradicionalna vrijednost

F) Ambijentalna vrijednost

- ii. Značenje u strukturi i slici prostora

G) Izvornost

- i. Oblik i dizajn
- ii. Materijal i sadržaj
- v. Položaj i smještaj u prostoru
- vi. Duh i osjećanja

H) Jedinственost i reprezentativnost

- i. Jedinственost ili rijedak primjerak određenog tipa ili stila

Sastavni dio ove odluke su:

- fotodokumentacija,
- grafički prilozi.

Korištena literatura:

U toku vođenja postupka proglašenja dobra nacionalnim spomenikom BiH, korištena je sljedeća literatura:

- 1948. Sergejevski, Dimitrije, *Rimska cesta na Nevesinjskom polju..* Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, nova serija, sveska III, Sarajevo, 1948., 43-61 (ćirilica)
- 1948. Sergejevski, Dimitrije, *Putne bilješke sa Nevesinjskog polja.* Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, nova serija, sveska III, Sarajevo, 1948., 167-187 (ćirilica)
- 1957. Vego, Marko, *Naselja bosanske srednjovjekovne države.* Sarajevo, 1957.
- 1962. Bešlagić, Šefik, *Stećci i nišani u Vojnom muzeju u Beogradu.* Vesnik Vojnog muzeja JNA, Beograd, 1962., 37-54

1964. Ćirković, Sima, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*. Beograd, 1964.
1967. Dinić, Mihailo, *Humsko-trebinjska vlastela*. Srpska akademija nauka i umetnosti, Posebna izdanja, knjiga CCCXCVII, Beograd, 1967., (ćirilica)
1972. Bešlagić, Šefik, *Nevesinjski stećci*. Naše starine XIII, Zavod za zaštitu spomenika kulture SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1972., 97-122
1978. Dinić, Mihajlo, *Zemlje hercega sv. Save*. U: Srpske zemlje u srednjem vijeku, Beograd, 1978., (ćirilica)
1978. Kovačević-Kojić, Desanka, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*. Sarajevo, 1978., (ćirilica)
1985. Aličić, Ahmed, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*. Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1985.
1988. Bojanovski, Ivo, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela, knjiga LXVI, Sarajevo, 1988.

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

Lidija Fekeža, magistar arheologije,

vanjski saradnik Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika